

بررسی وضعیت استناد در مدخل‌های اعلام جغرافیایی لغت‌نامه دهخدا^۱

زهرا ربیع‌زاده^۲

چکیده: در این پژوهش به بررسی وضعیت استناد در مدخل‌های اعلام جغرافیایی لغت‌نامه دهخدا پرداخته شده است. در این راستا تمامی مدخل‌های اعلام جغرافیایی لغت‌نامه دهخدا از متن چاپ اول رایانه‌ای (۱۵ جلدی) استخراج شده است و بالغ بر ۴۸۸۵۳ مدخل است که از جنبه‌های گوناگون مورد مطالعه قرار گرفته است و مجموعاً ۴۸۷۵۲ مدخل را شامل می‌شود. از شمار مدخل‌های مزبور ۴۳۰۱۷ مدخل دارای استناد (مجموعاً دارای ۶۱۷۶۲ ارجاع) و ۴۵۹۹ مدخل فاقد استناد می‌باشد و ۱۱۳۶ مدخل، مدخل‌هایی هستند که استناد آنها یادداشت‌های مرحوم دهخدا است. این بررسی نشان می‌دهد که در کلیه مدخل‌های مورد بررسی استناد به کتاب‌ها بیش از سایر انواع منابع است و ۹۹/۵۴ درصد کل استنادها را تشکیل می‌دهد. همچنین در مدخل‌های اعلام جغرافیایی لغت‌نامه بعضاً از منابع استفاده شده است که با موضوع جغرافیا ارتباط مستقیمی ندارد که نسبت آن‌ها به کل ارجاع ۲۱ درصد است.

مقدمه

یکی از موضوع‌هایی که در فرهنگ‌ها و دایرة‌المعارف‌ها به اهمیت و اعتبار مطالب گفته شده می‌افزاید مستندسازی و ذکر منابع مورد استفاده است. استناد در چتین آثاری، کلیدی به دست خواننده‌کاو شگر می‌دهد تا شرح بیشتر و اطلاعات کامل‌تر را در منبع اصلی پیگیری کند. علاوه بر این، ذکر منابع و استنادها دایرة تفحص مؤلفان هر فرهنگ و دایرة‌المعارف را نشان می‌دهد، و

۱. برگرفته از: زهرا ربیع‌زاده، "بررسی وضعیت استناد در مدخل‌های اعلام جغرافیایی لغت‌نامه دهخدا". پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی ۱۳۷۸.
۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی مؤسسه "لغت‌نامه" دهخدا

این امر یعنی شناخت دایره وسعت منابع هر دایره‌المعارف و فرهنگ و ارزیابی نحوه استفاده از منابع در آن، در واقع بخش مهمی از بحث درباره میزان اهمیت و اعتبار آن کتاب را تشکیل می‌دهد. لغت‌نامه دهخدا در ردیف معدود فرهنگ‌های فارسی در ایران است که مؤلف آن خود را ملزم به ذکر منابع و مستندات دانسته است. این تحقیق بر آن است که با بررسی اسنادها در اعلام جغرافیایی لغت‌نامه به میزان اهتمام مؤلف در مستندکردن مطالب پردازد.

بیان مسئله

از آنجا که اعتبار هر نوشته‌ای در گرو ارائه اطلاعات لازم، مفید و مستند است، و آنچه مورد توجه پژوهشگران قرار می‌گیرد، مستندبودن اطلاعات در آن است، ضرورت دارد که نویسندگان فرهنگ‌ها و دایره‌المعارف‌ها منابع مورد استفاده خود را در حد مطلوب و قابل قبول ارائه کنند. ارائه منابع مورد استناد ضمن آنکه بر اعتبار مقالات می‌افزاید به منزله کتابشناسی تخصصی نیز محسوب می‌گردد.

پرسش‌های پژوهش

در این پژوهش چند پرسش اساسی مطرح شده است که جمع آنها پاسخ مسئله اساسی را روشن می‌کند.

- الف. وضعیت استناد در مدخل‌های اعلام جغرافیایی چگونه است؟
- ب. نسبت شکل‌های کتابشناختی منابع مورد استفاده از چه قرار است؟
- ج. منابع مورد استفاده به چه زبان‌هایی است؟
- د. پربسامدترین منبع در کل مدخل‌های اعلام جغرافیایی کدام است؟
- ه. توزیع موضوعات مورد استناد به چه صورت است؟

هدف و فایده پژوهش

هدف از این تحقیق بررسی وضعیت استناد در مدخل‌های اعلام جغرافیایی لغت‌نامه دهخدا و ارائه آمار و اطلاعات لازم درباره آنها می‌باشد. همچنین بررسی میزان فراوانی منابع مورد استفاده در زبان‌های مختلف و معرفی این منابع و تعیین پربسامدترین منبع مورد استفاده از هدف‌های این تحقیق است.

با بررسی و مشخص ساختن منابع مورد استفاده می‌توان تشخیص داد که در اعلام جغرافیایی تا چه حدودی از منابع معتبر در آن زمینه استفاده شده است؟ همچنین می‌تواند برای

ویرایشگران این اثر در مواردی که اسنادها ناقص صورت گرفته و یا اصلاً استنادی صورت نگرفته است به منظور درج منابع معتبر و مستندکردن مطالب در ویرایش‌های آتی راهگشا باشد.

روش و جامعه پژوهش

به منظور بررسی وضعیت استاد در اعلام جغرافیایی لغت‌نامه دهخدا از روش تحلیل استنادی استفاده گردیده است. و از آنجا که هدف از این پژوهش بررسی وضعیت استاد در اعلام جغرافیایی لغت‌نامه دهخدا است، لذا تمام مدخل‌های اعلام جغرافیایی لغت‌نامه دهخدا (۱۵ جلدی) که در آنها استنادهایی ذکر شده است جامعه مورد مطالعه را تشکیل می‌دهند. در این پژوهش به دلیل آنکه قابلیت تعمیم یافته‌های حاصل از نمونه‌ها به سایر موارد جامعه آماری وجود ندارد، لذا نمونه‌گیری صورت نگرفته است.

با مشخص شدن جامعه مورد مطالعه به گردآوری اطلاعات مورد نیاز پرداخته شد. تعیین منابع مورد استفاده نیاز به مطالعه محتوای تک‌تک مدخل‌های مورد بررسی داشت، چرا که در تمام مدخل‌های اعلام جغرافیایی لغت‌نامه استاد به منابع و ذکر مشخصات یکسان نبود، بدین معنا که منابعی وجود داشت که در متن مدخل به آنها استناد شده بود ولی در منابع انتهایی مدخل‌ها ذکر از آنها نرفته بود. بدین لحاظ نیاز به مطالعه متن مدخل‌ها بود تا تنها به منابع پایانی مدخل‌ها بسنده نشود، بلکه منابع متن نیز منظور گردد.

مشکلات و محدودیت‌های پژوهش

مراحل مختلف پژوهش با مشکلات فراوانی روبه‌رو بود که در اینجا به این موارد اشاره می‌شود:

۱. ضبط متفاوت منابع مورد استاد
۲. عدم همخوانی اسنادهای متن با منابع پایانی مقالات
۳. عدم ارائه اطلاعات کامل کتابشناختی
۴. دشواری زبانی شرح برخی از مدخل‌ها
۵. مشخص نبودن نام مجله‌های مقالات و عنوان دقیق تعدادی از اسنادها
۶. آوردن نام فصلی از کتاب به عنوان استاد
۷. کتاب‌های چند جلدی با عنوان کلی و عنوان‌های خاص هر جلد

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

۱. بررسی وضعیت مدخل‌های اعلام جغرافیایی

نتایج این بررسی در جدول ۱ آمده است. جدول ۱ گویای آن است که تعداد مدخل‌های اعلام جغرافیایی که دارای استنادند ۴۳۰۱۷ مدخل (۸۸/۲۴ درصد) می‌باشد و ۴۵۹۹ مدخل (۹/۴۳ درصد) مدخل‌هایی هستند که هیچ استنادی برای آنها ذکر نشده است و ۱۱۳۶ مدخل (۲/۳۳ درصد) مدخل‌هایی هستند که استناد آنها یادداشت مرحوم دهخدا است.

جدول ۱. بررسی وضعیت مدخل‌های اعلام جغرافیایی

ردیف	مدخل‌ها	تعداد	درصد
۱	مدخل‌های دارای استناد	۴۳۰۱۷	۸۸/۲۴
۲	مدخل‌های فاقد استناد	۴۵۹۹	۹/۴۳
۳	مدخل‌های دارای یادداشت‌های مرحوم دهخدا	۱۱۳۶	۲/۳۳
	مجموع	۲۸۷۵۲	۱۰۰

۲. بررسی میزان فراوانی استناد با توجه به شکل منابع

نتایج این بررسی در جدول ۲ و نمودار ۱ آمده است. جدول ۲ گویای آن است که از کل ۶۱۷۶۲ استناد مورد بررسی، ۶۱۴۷۵ استناد (۹۹/۵۴ درصد) به کتاب و ۲۱۳ استناد (۳۴ درصد) به نسخه‌های خطی و ۷۴ استناد (۱۲ درصد) به نشریات ادواری تعلق دارد.

جدول ۲. میزان فراوانی استناد با توجه به شکل منبع

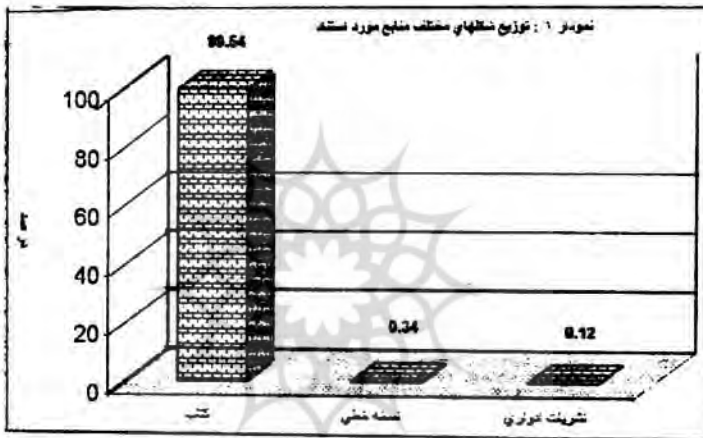
ردیف	شکل منبع	فراوانی	درصد
۱	کتاب	۶۱۴۷۵	۹۹/۵۴
۲	نسخه خطی	۲۱۳	۰/۳۴
۳	نشریات ادواری	۷۴	۱/۲
	مجموع	۱۶۷۶۲	۱۰۰

۳. بررسی میزان فراوانی استناد با توجه به زبان منابع

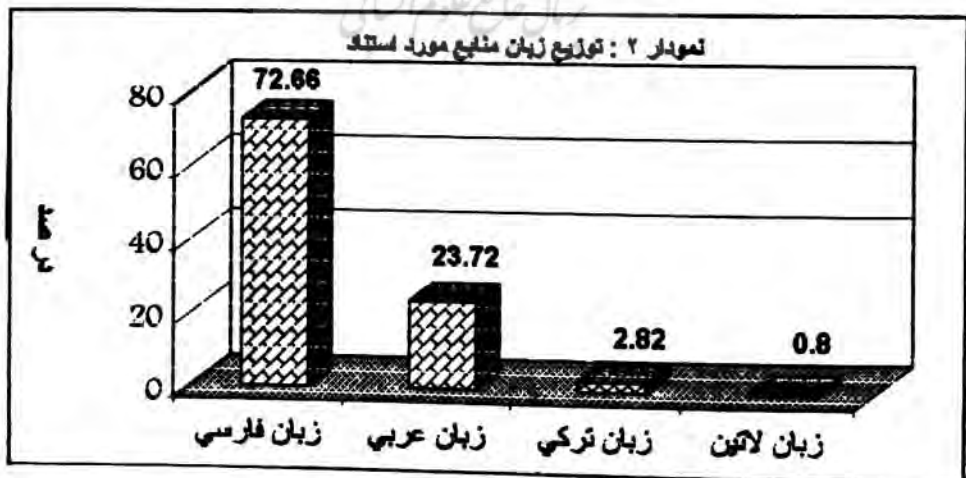
نتایج این بررسی در جدول ۳ و نمودار ۲ آمده است. جدول ۳ گویای آن است که از کل ۶۱۷۶۲ استناد، ۴۴۸۷۶ استناد (۷۲/۶۶ درصد) به منابع فارسی، ۱۴۶۴۸ استناد (۲۳/۷۲ درصد) به منابع عربی، ۱۷۴۱ استناد (۲/۸۲ درصد) به منابع ترکی، ۴۹۷ استناد (۰/۸۰ درصد) به منابع لاتین صورت گرفته است. جدول ۳ حاکی از آن است که زبان غالب منابع مورد استناد در مدخل‌های اعلام جغرافیایی لغت‌نامه دهخدا به زبان فارسی است و زبان‌های عربی، ترکی و لاتین در اولویت‌های بعدی قرار دارد.

جدول ۳. میزان فراوانی استاد با توجه به زبان منابع

ردیف	شکل مدخل ها	تعداد	درصد
۱	فارسی	۴۴۸۷۶	۷۲/۶۶
۲	عربی	۱۴۶۴۸	۲۳/۷۲
۳	ترکی	۱۷۴۱	۲/۸۲
۴	لاتین (آلمانی، انگلیسی، روسی، فرانسه)	۴۹۷	۰/۸۰
	مجموع	۶۱۷۶۲	۱۰۰

نمودار ۱. توزیع شکل های مختلف منابع مورد استناد

نمودار ۲. توزیع زبان منابع مورد استناد

۴. پربسامدترین منبع مورد استناد در کل مدخل‌های مورد بررسی

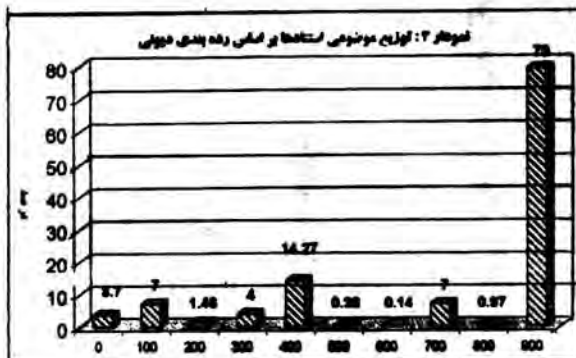
در ۴۳۰۱۷ مدخل مورد بررسی به ۴۴۹ منبع و در مجموع ۶۱۷۶۲ بار استناد شده است. پس از تعیین بسامد هر منبع، منابع با فراوانی ۳ به بالا استخراج گردید. در این بررسی پربسامدترین منبع مربوط به کتاب فرهنگ جغرافیایی ایران تألیف حسینی رزم‌آرا با فراوانی ۲۹۵۴۶ (۴۷/۸۴ درصد) است.

۵. تقسیم‌بندی موضوعی استنادها براساس رده‌بندی دیویی

نتایج این بررسی در جدول ۴ و نمودار ۳ آمده است. در این بررسی ۴۴۹ برگه که موضوعات آنها مشخص و قابل تفکیک به رده‌بندی دیویی بود مورد محاسبه قرار گرفت، برای دادن شماره دیویی به منابع، ابتدا تمام استنادهای مورد بررسی براساس موضوع، شماره دیویی گرفته، سپس این شماره به مأخذ مورد استناد منتقل گردید.

جدول ۴. تقسیم‌بندی موضوعی استنادها براساس رده‌بندی دیویی

ردیف	موضوعات	شماره دیویی	فراوانی	درصد
۱	کلیات	۰۰۰	۲۲۸۳	۳/۷۰
۲	فلسفه و روانشناسی	۱۰۰	۴۲	۰/۰۷
۳	دین	۲۰۰	۸۹۸	۱/۴۶
۴	علوم اجتماعی	۳۰۰	۲۶	۰/۰۴
۵	زبان	۴۰۰	۸۸۱۰	۱۴/۲۷
۶	علوم طبیعی - ریاضی	۵۰۰	۱۷۱	۰/۲۸
۷	فن‌آوری (علوم کاربردی)	۶۰۰	۸۶	۰/۱۴
۸	هنرها	۷۰۰	۴۴	۰/۰۷
۹	ادبیات	۸۰۰	۵۹۶	۰/۹۷
۱۰	تاریخ و جغرافیا و علوم وابسته	۹۰۰	۴۸۸۰۶	۷۹
	مجموع		۶۱۷۶۲	۱۰۰

نمودار ۳. توزیع موضوعی استنادها براساس رده‌بندی دیویی

نتایج و پیشنهادها

براساس یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل آنها نتایج کلی زیر حاصل گردید. بررسی وضعیت مدخل‌ها حاکی از آن است که تعداد مدخل‌های دارای استناد ۴۳۰۱۷ مدخل (۸۸/۲۴ درصد) می‌باشد و مدخل‌های فاقد استناد ۴۵۹۹ مدخل (۹/۴۳ درصد) و مدخل‌هایی که استناد آنها یادداشت مرحوم دهخدا است ۱۱۳۶ مدخل (۲/۳۳ درصد) است (جدول ۱). بررسی وضعیت شکل منابع بیانگر این نتیجه است که استناد به کتاب ۹۹/۵۴ درصد و نسخه خطی ۳۴ درصد و نشریات ادواری ۱۲ درصد کل استنادهای اعلام جغرافیایی را تشکیل می‌دهد (جدول ۲).

بررسی فراوانی استنادهای مختلف از حیث زبان حاکی از آن است که استناد به منابع فارسی با ۷۲/۶۶ درصد بیشترین استنادهای اعلام جغرافیایی لغت‌نامه دهخدا را در برمی‌گیرد و در مرتبه دوم منابع عربی با ۲۳/۷۲ درصد و در مرتبه سوم منابع ترکی با ۲/۸۲ درصد و در مرتبه آخر منابع لاتین (آلمانی، انگلیسی، روسی، فرانسه) با ۸۰ درصد قرار دارد (جدول ۳).

بررسی فراوانی استنادها در اعلام جغرافیایی لغت‌نامه دهخدا نشان می‌دهد که کتاب فرهنگ جغرافیایی ایران تألیف حسینعلی رزم‌آرا با فراوانی ۲۹۵۴۶ پرسامدترین منبع مورد استناد است و در مرتبه دوم کتاب المعجم البلدان تألیف یاقوت حموی با فراوانی ۷۲۲۱ می‌باشد. با توجه به این نتایج یکی از فرضیه‌های پژوهش که پرسامدترین منبع مورد استفاده در اعلام جغرافیایی لغت‌نامه دهخدا کتاب فرهنگ جغرافیایی ایران تألیف حسینعلی رزم‌آرا است ثابت می‌گردد.

این بررسی نشان داد که بیش از ۷۹ درصد ارجاعات به منابع جغرافیایی صورت گرفته است. بدین ترتیب در اعلام جغرافیایی لغت‌نامه بعضاً از منابعی استفاده شده است که با موضوع جغرافیا ارتباط مستقیمی ندارد. نسبت آنها به کل ارجاعات ۲۱ درصد است (جدول ۴).

نتیجه دیگری که در این بررسی به دست آمده است اینکه در استفاده از منابع شناخته شده و استاندارد جغرافیایی تنها به فرهنگ‌ها بسنده شده است و از سایر منابع جغرافیایی اعم از اطلس، نقشه، و تصویر استفاده‌ای نشده است.

در مرحله تعیین وضعیت کتابشناختی منابع مورد استناد در اعلام جغرافیایی این نتیجه به دست آمد که مؤلفان لغت‌نامه هیچ کوششی در درج اطلاعات استاندارد کتابشناختی حتی براساس روش‌های قابل قبول در زمان تألیف لغت‌نامه دهخدا نداشته‌اند، و از این رو تقریباً هیچ‌کدام از استنادهای لغت‌نامه در ذیل اعلام جغرافیایی براساس استانداردهای کتابشناختی نیست. با توجه به ضابط متفاوت عنوان منابع، این نتیجه کلی حاصل می‌شود که مؤلفان لغت‌نامه در درون گروه مؤلفان نیز هیچ‌گونه آیین‌نامه مضبوطی جهت شکل درج منابع و نیز یکسان نگاری نام منابع نداشته‌اند. بنابراین در هر کدام از حروف لغت‌نامه، هر مؤلفی به سلیقه

شخصی عمل کرده است.

در اکثر مدخل‌های مورد بررسی بعضاً تفکیک مطالب با منابع صورت نگرفته است، یعنی ابتدا کلیه مطالب در ذیل مدخل ذکر شده و سپس نام چندین منبع به توالی آمده است و تعیین نشده است که کدام بخش از مطالب مندرج به کدام منبع مربوط می‌شود.

با توجه به اینکه در حال حاضر لغت‌نامه دهخدا مشروح‌ترین دایرةالمعارف و فرهنگ به زبان فارسی محسوب می‌شود، و نیز با توجه به اینکه تا به حال دوبار لغت‌نامه دهخدا چاپ رایانه‌ای شده است و امکان چاپ‌های دیگری نیز وجود دارد، به نظر می‌رسد توجه به یکسان‌سازی مآخذ هر مدخل از اولویت‌های اساسی در کار ویرایش لغت‌نامه باشد، و پیشنهاد می‌شود این مورد در دستور کار قرار گیرد.

از جمله وظایف اصلی هر دایرةالمعارفی ارائه اطلاعات اساسی و قابل اعتماد و مورد نیاز به مراجعه‌کننده است و با توجه به اینکه مرحوم دهخدا در وصیت‌نامه خود هرگونه حک و اصلاح در مطالب لغت‌نامه را محدود و ممنوع ساخته است، پیشنهاد می‌شود پیوستی که حاوی اطلاعات روزآمد جغرافیایی در مورد برخی اعلام مشهور از قبیل مناطقی که وضعیت سیاسی آنها دگرگون شده است مانند جمهوری‌های تازه استقلال یافته اتحاد جماهیر شوروی سابق، لازم است اعلام مربوطه به دست مؤلفان لغت‌نامه دهخدا و از روی منابع مورد اعتماد موجود فراهم گردد و در چاپ‌های بعد در دسترس علاقه‌مندان قرار گیرد.

با توجه به کاستی‌های مطالب مندرج در ذیل اعلام جغرافیایی، به علت محدودیت استنادها به منابع جغرافیایی، پیشنهاد می‌شود که برای برخی از اعلام جغرافیایی عکس‌ها و نقشه‌هایی فراهم شود و در چاپ‌های بعدی در ذیل آنها گنجانده شود تا رفع کاستی مطالب مندرج با ارائه نقشه و تصویر امکان‌پذیر شود.

با توجه به اینکه یک دست کردن منابع و ویراستاری لغت‌نامه دهخدا مشمول وصیت‌نامه مرحوم دهخدا نمی‌شود و همچنان‌که در دو چاپ فعلی شاهد هستیم بسیاری از علائم ویراستاری برای قابل استفاده کردن لغت‌نامه دهخدا به کار گرفته شده است، شایسته است که در مورد منابع نیز پیشنهادهای زیر عملی گردد:

۱. منبعی که به عنوان سند بکار می‌رود، در پانویس مدخل منظور شود.
۲. مشخصات منابع مورد استناد (حداقل شامل: سرشناسه، عنوان، محل نشر، ناشر و تاریخ نشر، چاپ، صفحه) به طور دقیق در انتهای مدخل ارائه گردد.

همچنین در مورد مدخل‌های بدون منبع می‌توان بدون تغییر مطالب، مضمون مندرجات مدخل‌ها را در کتاب‌های پیشین که مورد استفاده مؤلفان بوده است جست‌وجو کرد و اطلاعات کتابشناختی آنها را به دست آورد و در پایان هر مدخل ارائه داد.

با توجه به اینکه تعدادی از مدخل‌ها (۱۰۱ مدخل) شامل مقالاتی می‌شود که عنوان مجلات آنها ذکر نشده است، و همچنین عنوان دقیق برخی از منابع مورد استناد روشن نیست، پیشنهاد می‌شود که مؤلفان لغت‌نامه برای مشخص کردن عنوان دقیق این منابع اقدام نمایند.

مآخذ

۱. آقا بزرگ طهرانی، محمدحسین. *الذریعه الی تصانیف الشیعه*. تهران: اسلامیه، ۱۳۵۵ ق.
۲. جمفری، عباس. *فرهنگ گیتاشناسی (اصطلاحات جغرافیایی)*. تهران: سازمان جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی، ۱۳۷۱.
۳. حاجی خلیفه، مصطفی بن عبدالله. *کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون*. استانبول: سعادت، ۱۳۱۰.
۴. حرّی، عباس. *مراجع و بهره‌گیری از آنها*. تهران: مرکز اسناد فرهنگی آسیا، ۱۳۶۵.
۵. خاکسار، مسعود. *تحلیل استنادی در آیات مدنی تفسیر المیزان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.
۶. *دایرةالمعارف فارسی*، به سرپرستی غلامحسین مصاحب. تهران: امیرکبیر، ۱۳۴۵.
۷. دبیر سیاقی، محمد. *فرهنگ‌های فارسی به فارسی و فارسی به زبان‌های دیگر و فرهنگ‌های موضوعی و گویش‌های محلی و فرهنگ گونه‌ها*. تهران: آرا، ۱۳۶۸.
۸. دهخدا، علی‌اکبر. *لغت‌نامه دهخدا*. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه، ۱۳۷۳.
۹. ستوده، غلامرضا. *مرجع‌شناسی و روش تحقیق در ادبیات فارسی*. تهران: سمت، ۱۳۷۲.
۱۰. طالمی، عبدالحسین. *پژوهش در منابع و مستندات تهذیب الاحکام شیخ طوسی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
۱۱. عصاره، فریده. *بررسی وضع استناد در مجلات پزشکی فارسی: مجلات دانشکده‌های پزشکی دانشگاه‌های تهران: شهید بهشتی و مشهد در سال‌های ۵۶-۱۳۵۴*. پایان‌نامه فوق لیسانس کتابداری، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۵.
۱۲. قطبی، سیمین. *بررسی وضعیت استفاده از منابع در مقالات دایرةالمعارف‌های فارسی منتشر شده در ایران*. پایان‌نامه فوق لیسانس کتابداری، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۶.
۱۳. *گفت‌وگو با مهندس عباس جمفری*. مؤلف فرهنگ گیتاشناسی* (آبان ۷۷).
۱۴. محمدزاده، فاطمه. *بررسی وضعیت استناد در مجلات فارسی کتابداری و اطلاع‌رسانی از آغاز نشر*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
۱۵. مرادی، نورالله. *مرجع‌شناسی*. تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۷۲.
۱۶. مشار، خانابابا. *فهرست کتاب‌های چاپی عربی*. تهران: ۱۳۴۴.
۱۷. مشار، خانابابا. *فهرست کتاب‌های چاپی فارسی*. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۳۷.
۱۸. موسوی، شهر آذر. *تحلیل استنادی مقالات سرگذشتنامه*. پایان‌نامه فوق لیسانس کتابداری، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۵.
۱۹. *نشریه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران درباره نسخه‌های خطی*. تهران: دانشگاه تهران، کتابخانه مرکزی، ۱۳۴۲.